

REFLEXIONS FINALS I PROJECCIONS

L'exclusió i la transversalitat dels seus factors: Nous escenaris i noves oportunitats

Com s'ha pogut veure al marc teòric, el terme d'*exclusió social* sembla molt més adequat per designar i analitzar els múltiples desavantatges en els quals pot incórrer una persona al llarg de la seva vida. Ja no es tracta doncs, de veure i, per tant, combatre, només les desigualtats de renda o ingressos de les persones que conformen una societat, sinó de tenir en compte també molts altres factors que actuen en les dimensions bàsiques del desenvolupament humà (la salut, l'educació, l'accés a l'habitatge, la inserció sociolaboral, etc.) i poden provocar situacions de risc i/o exclusió social.

Així doncs, la complexitat de factors i de dinàmiques creuades (els factors d'exclusió poden aparèixer en un àmbit o en combinació amb altres de diferents àmbits) que planteja l'exclusió social, fa palesa la necessitat d'actuar de manera integrada en l'atenció als col·lectius en situació de risc i al mateix temps prevenir els factors generadors d'exclusió a partir d'un treball conjunt amb tots els actors socials.

Els continguts d'aquest punt són fruit dels processos d'anàlisi, prospecció i participació. Cal recordar que, per a la diagnosi, es plantejava una participació ciutadana "selectiva", entrevistes a persones, ciutadans i ciutadanes de Sant Boi que es troben en situació de vulnerabilitat i/o risc social, com a mostra de la realitat social de la ciutat, i així, donar veu, visibilitat a aquells col·lectius que tenen majors dificultats per incidir en la definició de les polítiques que els afecten; i, alhora, aprofundir en el coneixement dels itineraris d'inserció (accés als serveis, funcionament, etc.), a partir de l'opinió i l'experiència de les persones que es troben en aquests processos o fora d'ells. Remarcant, doncs, tal com afirma Joan Subirats que reivindicar la inclusió social implica donar veu als qui no tenen veu, fer visibles els invisibles.¹

En aquest apartat trobarem l'aproximació als perfils vulnerables a processos d'exclusió i les propostes estratègiques locals en clau d'inclusió i cohesió social.

¹ Subirats, J. (2006): "La construcción de lo público desde la sociedad civil". Foro Iberoamericano Contra la pobreza y la exclusión social.

Aproximació a la vulnerabilitat a processos d'exclusió social

Cal tenir en compte que, el dinamisme d'aquest fenomen ens mostra com els perfils d'exclusió social varien en funció del territori, i de la situació social, política, econòmica, etc., del moment. Per aquest motiu, la importància de l'estudi constant per reflectir el fenomen acuradament i la necessitat de continuar treballant per una organització territorial amb sistemes de recollida i explotació comunes, per facilitar la sistematització de les dades amb el màxim rigor possible. Aquestes metodologies hauran d'anar vinculades amb el disseny plantejat en el marc de l'Observatori d'Inclusió i Cohesió Social de Generalitat de Catalunya² i amb altres instruments de participació i avaluació estratègica municipals i locals (Observatori de la Ciutat, Grup Impulsor del PLICS, etc.).

A continuació, es detalla una aproximació als perfils vulnerables a processos d'exclusió social³, d'acord amb el que s'ha comentat en el paràgraf anterior, des del Servei de Benestar Personal i Comunitari s'està treballant en la planificació en l'àmbit de la recerca per disposar de dades quantitatives fiables de cadascun dels perfils vulnerables, realitzant diferents microestudis. En aquest sentit hi ha la previsió d'iniciar al llarg del 2009 un estudi coordinat per Albert Serra, professor de l'Institut de Direcció i Gestió Pública d'ESADE.

- En relació a la població immigrada amb risc d'exclusió social, podem destacar el grup de persones no comunitàries i sense permís de residència ni treball, ja sigui perquè mai no l'han tingut o perquè l'han perdut per no tenir els requisits per renovar⁴. Totes aquestes persones pateixen un alt nivell de vulnerabilitat per no tenir accés lliure al mercat del treball, una plena participació ciutadana i accés a alguns recursos socials i comunitaris bàsics. D'aquest col·lectiu, els grups amb més risc són les persones sense vincles familiars a Espanya, especialment les dones amb fills al seu càrrec i les persones subsaharianes que han arribat en pastera. A aquestes persones, un cop arriben a territori espanyol, se'ls emet una ordre d'expulsió que inhabilita per obtenir un permís de residència i treball a Espanya.

² Els municipis amb oficines tècniques d'inclusió i cohesió social hi participaran activament en la construcció d'indicadors comuns en els diferents territoris a partir de grups de treball específics.

³ Els perfils relatius als col·lectius en situació de vulnerabilitat social s'han definit a partir de la col·laboració de diferents serveis i recursos municipals i locals.

⁴ Per a aquestes persones la Llei d'estrangeria preveu tramitacions excepcionals, de les quals la més coneguda és l'Arrelament Social. Aquesta via de regularització implica que la persona pugui demostrar residència continuada a Espanya en els últims 3 anys; a més de demostrar que no té antecedents penals tant al seu país com a Espanya. La persona sol·licitant ha d'aportar una oferta de treball d'alguna empresa o particular, d'almenys un any de durada i amb jornada completa; i, finalment, han de facilitar els documents que acreditin vincles familiars directes i en cas de no tenir-ne, la persona ha d'aportar un Informe d'Arrelament Social emès pel seu ajuntament.

Hi ha un buit legal i absència de polítiques de cara a la immigració de menors a Catalunya. Cal tenir en compte que un bon nombre de menors estrangers es troben, totalment, indocumentats, fet que impossibilita l'accés d'aquest jovent a recursos formatius i laborals, i els deixa en una situació de greu vulnerabilitat social.

- Els percentatges de llars monoparentals que s'han constituït a partir de processos de ruptura ha crescut enormement. D'entre les principals problemàtiques que han d'afrontar aquestes famílies trobem les econòmiques, la sobrecàrrega emocional a causa de les responsabilitats familiars i laborals, la conciliació de la vida personal familiar i laboral, i les relacionades amb l'accés a l'habitatge. Per ajustar i adaptar-se a les demandes d'organització i cura dels fills i les filles, i a la sobrecàrrega de rols, algunes persones entrevistades combinen recursos institucionals amb xarxes informals de suport (amistat, companys/es de feina, etc.).
- Les persones joves, d'entre 16 i 35 anys d'edat, en situació de precarietat laboral (aturats, contractacions per hores, feines sense contracte, etc. amb ingressos inferiors a l'IPREM o 1.000 euros) o desocupació, presenten un risc d'accés o manteniment de l'habitatge.
- Les persones majors de 45 anys que es troben en atur (algunes de les quals de llarga durada) i presenten nivells d'estudis baixos, tenen moltes dificultats per reincorporar-se al mercat laboral. Aquest fet s'agreuja en el cas de les dones majors de 55 anys, amb poca qualificació i que han estat fora del mercat laboral per les càrregues familiars.
- Generalment, les persones amb discapacitats físiques, intel·lectuals, sensorials i/o amb malalties mentals presenten vulnerabilitat en l'àmbit econòmic, a causa dels baixos ingressos econòmics provinents, en la majoria dels casos, de pensions no contributives; i, en el cas de les persones que treballen en recursos protegits, com a conseqüència de rebre una quantitat inferior a l'IPREM (indicador públic de renda d'efectes múltiples).
- Sovint, la manca de sensibilització i de coneixement de les capacitats del col·lectiu per part d'empreses i les necessitats d'aquestes persones d'accessibilitat universal (barreres físiques, adequació de productes i serveis, etc.), les situa en major desavantatge en l'àmbit laboral. Les persones amb trastorn mental sever són les persones que pateixen més estigmatització social del col·lectiu i pateixen un major deteriorament de les seves xarxes socials i/o familiars.

- Vinculat a la cura d'infància i persones adultes amb pluridiscapacitats i/o dependència, cal visibilitzar la vulnerabilitat a processos d'exclusió de les famílies cuidadores (generalment, dones cuidadores). La dificultat d'accés a recursos públics residencials i d'atenció i promoció de l'autonomia personal té repercussions socials, de salut, econòmiques i de conciliació personal i laboral en les famílies que es fan càrrec de persones amb discapacitat i/o dependència.
- Pel que fa a la gent gran, trobem persones amb greus desavantatges en l'àmbit econòmic i residencial, que viuen amb prestacions econòmiques precàries i en habitatges amb manca d'accessibilitat, infrahabitatges, etc. També vinculat a la insuficiència econòmica, trobem persones majors de 65 anys que viuen soles i estan mancades de xarxes relacionals (familiars, veïnals).
- La forta davallada en el sector de la indústria i la construcció està deixant un nombre significatiu de famílies amb fills/es a càrrec en una situació econòmica molt precària. Especialment en aquells casos en què les persones actives de la unitat familiar es troben a l'atur, fet que impossibilita el pagament de les hipoteques i/o lloguers i, fins i tot, els recursos de primera necessitat.

Remarcant que l'existència de xarxes socials és un element important a l'hora de reduir les causes i les conseqüències dels diferents processos d'exclusió social. La manca d'aquestes xarxes, ja siguin de caire familiar, comunitari o d'altres, ja és en si un factor que pot comportar processos d'exclusió però, sobretot, la seva inexistència comporta que altres factors n'accentuin les conseqüències.

És important tenir present que, davant de la situació de desacceleració econòmica actual i, per tant, de l'impacte dels problemes globals a escala local, caldrà tenir present que les problemàtiques socials, econòmiques, laborals, de salut, etc., encara impactaran més acuradament en les persones que ja es troben en processos d'exclusió i/o vulnerabilitat social.

A continuació, es presenta una graella, on queden reflectits els perfils vulnerables a processos d'exclusió social, detectats des de diferents recursos municipals i locals.

Taula 19. Perfils vulnerables a processos d'exclusió social

SEXE	EDAT	ORIGEN	ESTAT CIVIL	NIVELL EDUCATIU	SITUACIÓ LEGAL	XARXES FAMILIARS I/O SOCIALS	SITUACIÓ LABORAL	SITUACIÓ SALUT	ÀMBIT	INFORMACIÓ ADDICIONAL
Dona	25 - 45	Autòctona	Separada i amb càrregues familiars	Baix	Regular	Poc suport ex-cònjuge	Irregular	<i>Informació no disponible</i>	Serveis Socials	---
Home	Major 35 anys	Autòcton	Separat Divorciat Solter	Baix	Regular	Dèbils o inexistents	Sense feina per dificultat d'inserció.	Consum drogues Malaltia mental	Serveis Socials Fundació Marianao	---
Dona	16 - 20	Autòctona	Soltera	Baix	Regular	Cercles juvenils amb trets marginals	Recerca primera feina	<i>Informació no disponible</i>	Serveis Socials	---
Dona - Home	16 - 20	Immigrant	Solter/a	Molt baix	Irregular	Cercles juvenils amb trets marginals	Recerca primera feina	<i>Informació no disponible</i>	Serveis Socials	---
Dona - Home	25 - 45	Immigrant i autòcton/a	Casat/ada	<i>Informació no disponible</i>	<i>Informació no disponible</i>	<i>Informació no disponible</i>	Aturat/ada	<i>Informació no disponible</i>	Serveis Socials	---
Dona - Home	Majors 16 anys	<i>Informació no disponible</i>	<i>Informació no disponible</i>	Sense poder acreditar secundària	<i>Informació no disponible</i>	<i>Informació no disponible</i>	Sense permís de treball	<i>Informació no disponible</i>	Serveis Socials	---
Home	Adult	Immigrant i autòcton	<i>Informació no disponible</i>	<i>Informació no disponible</i>	<i>Informació no disponible</i>	Manca de suport familiar	<i>Informació no disponible</i>	<i>Informació no disponible</i>	Serveis Socials	---
Dona - Home	Majors de 55 anys	Autòcton	<i>Informació no disponible</i>	Amb formació	<i>Informació no disponible</i>	<i>Informació no disponible</i>	Aturat/ada	<i>Informació no disponible</i>	Serveis Socials	---
Dona	Totes les edats	Autòctones i immigrants	Separada	Estudis primaris	Regular / Irregular	Amb càrregues familiars	Contractacions per hores i/o mitja jornada	<i>Informació no disponible</i>	Serveis Socials	---
Dona	31 - 40 anys	Autòctona	Casada	Estudis primaris Estudis secundaris	Regular	Maltractament físic i psíquic parella Dificultats relació parella	Treballa amb contracte	Seqüeles físiques i/o psicològiques	Servei d'informació i atenció a les Dones	---
Home	40, + o -	Autòcton	Casats	Estudis primaris	Regular	Dèbils	Sense feina (a l'atur) Incapacitat	Consum alcohol	Centre Urbà de Reinserció	---
Dona - Home	16 - 35	Autòcton/a	<i>Informació no disponible</i>	Molt baix	Regular	Normal	Precarietat laboral: aturats, contractació hores, feines sense contracte.	<i>Informació no disponible</i>	PMT Joventut	Ingressos inferiors a IPREM o 1000
Dona - Home	16 - 35	Nouvingut/da	<i>Informació no disponible</i>	Molt baix	Irregular Regular	Endogàmiques	Precarietat laboral: feines s/c Precarietat laboral: aturats, contractació hores, feines s/c	<i>Informació no disponible</i>	PMT Joventut	Ingressos inferiors a IPREM o 1000
Dona - Home	16 - 35	Autòcton/a Nouvingut/da	<i>Informació no disponible</i>	Necessitats educatives especials	Regular	Endogàmiques	Precarietat laboral de forma permanent, cap mobilitat laboral, amb feines a tallers ocupacionals.	<i>Informació no disponible</i>	PMT Joventut	Ingressos inferiors a 700
Dona	a partir dels 40	Autòctona	Soltera	Estudis bàsics	Regular	Dèbils o inexistents	<i>Informació no disponible</i>	<i>Informació no disponible</i>	PMT Persones Discapacitat	Persona amb discapacitat
Home	15 - 29	Nouvingut	Solter	Elemental / No escolaritzat	Regular	Dèbil	<i>Informació no disponible</i>	<i>Informació no disponible</i>	Servei Local Seguretat	---
Dona - Home	Infants	Sud-americans/es	Solter/a	Baix	<i>Informació no disponible</i>	dèbils	<i>Informació no disponible</i>	<i>Informació no disponible</i>	PMT Inf. Adol.	---
Dona - Home	Infants	<i>Informació no disponible</i>	Solter/a	Baix	<i>Informació no disponible</i>	Dèbils	<i>Informació no disponible</i>	<i>Informació no disponible</i>	PMT Inf. Adol.	---
Dona - Home	14 - 16	<i>Informació no disponible</i>	Solter/a	Baix, absentisme / fracàs escolar	<i>Informació no disponible</i>	Molt dèbils	<i>Informació no disponible</i>	<i>Informació no disponible</i>	PMT Inf. Adol.	---
Home	Infants i joves	<i>Informació no disponible</i>	<i>Informació no disponible</i>	Famílies amb baix nivell formatiu.	<i>Informació no disponible</i>	Molt dèbils	<i>Informació no disponible</i>	<i>Informació no disponible</i>	PMT d'Educació Permanent	---
Dona	Jove	Immigrant	Solter/a	Baix	Irregular	Dèbils	<i>Informació no disponible</i>	<i>Informació no disponible</i>	Departament d'Educació. Ajuntament Sant Boi de Llobregat.	---

Font: elaboració pròpia

Cap a unes estratègies locals d'inclusió i cohesió social a la ciutat

En aquest apartat, s'assenyalen unes consideracions finals que han d'orientar, tècnicament, les estratègies locals en clau d'inclusió i cohesió social a la ciutat a partir de l'anàlisi dels factors d'exclusió i els recursos municipals i locals.

- A través de diferents recursos d'atenció a la infància, en el municipi de Sant Boi de Llobregat es detecten cada cop més, infants amb xarxes socials molt dèbils i necessitats educatives especials. Cal tenir en compte que la responsabilitat primera de l'atenció per al desenvolupament integral de menors correspon a les persones que els tenen al seu càrrec, i que l'Administració té el deure d'afavorir els/les menors i vetllar perquè els pares/mares, tutors/es o guardadors/es compleixin amb els seus deures. El dret dels infants a desenvolupar-se de la millor manera possible reclama, doncs, l'establiment d'un circuit d'atenció integral cap a la família i els infants.

És per això que aquesta atenció s'ha d'oferir des dels serveis educatius (escoles bressol, centres educatius, casals, ludoteques i espais familiars) i des dels serveis socials (com ara els centres oberts). És en tots aquests serveis on es pot fer la detecció inicial dels factors de risc que dificulten, directa o indirectament, el desenvolupament dels infants. A partir d'aquesta detecció precoç s'hi poden introduir altres factors de protecció o d'oportunitat que promouen el benestar familiar i, en conseqüència, el de la infància.

- La majoria de les polítiques d'inserció sociolaboral es van dissenyar en una conjuntura econòmica diferent de l'actual, ens trobem amb programes sovint estandarditzats, amb pocs programes amb remuneració econòmica per als participants, etc. en definitiva amb un cert desajustament entre el que s'ofereix i les necessitats reals. Així doncs, cal aprofundir en el plantejament de polítiques municipals i locals per a la inclusió social de les persones en edat laboral i en risc d'exclusió, tenint en compte que, actualment, si volem afavorir la integració social de les persones que es troben en aquesta situació, haurem de plantejar-nos actuacions integrals i transversals que fomentin la igualtat d'oportunitats i la lluita contra la discriminació. Així mateix, cal dotar d'individualitat les actuacions vinculades a la inserció sociolaboral de persones en situació de fragilitat i vulnerabilitat per accedir al món laboral, social i a l'habitatge.

Treballar a partir d'aquesta individualitat ens permetrà, des de l'educació i el treball pedagògic, fomentar l'accés de les persones als processos d'aprenentatge i de desenvolupament de les capacitats (itineraris personalitzats d'inserció).

- Caldria tenir en compte, per exemple, la irregularitat en el compliment, per part dels empresaris i les empresàries, de la quota del 2% de plantilla reservada a persones amb discapacitat i la necessitat i l'oportunitat que l'Ajuntament continuï aplicant i promovent les clàusules socials d'entre els serveis contractats, i estendre aquest model a l'àmbit local.
- Es considera adient que des del municipi es puguin establir mesures d'inserció a l'àmbit residencial ja que no disposa d'equipament d'acollida, alberg, que atengui les persones en situacions extremes de risc, com les persones sense sostre o persones nouvingudes no regularitzades.
- Cal aprofitar la confluència de projectes comunitaris i dels programes adreçats a les persones amb discapacitats (intel·lectual, física i malalties mentals), per disposar, a curt i mig termini, de recursos especialitzats: habitatges tutelats i habitatges d'emergència i urgència social, tan necessaris per a la població vulnerable al municipi.
- Per tal de donar respostes a les situacions de dependència que presenten o poden presentar les persones grans, així com donar suport als seus cuidadors/es, es podrien articular altres iniciatives, a banda dels serveis d'atenció domiciliària o serveis residencials, que anessin més enllà, com són, per exemple, els programes de convivència entre gent gran i joves, i donar cobertura, per una banda, a les necessitats d'acompanyament i suport a les persones grans; i, d'altra banda, la necessitat d'accés a un habitatge al jovent, en general, i als joves estudiants que hi estiguin interessats. Aprofitant el conveni entre la Universitat de Barcelona i l'Hospital Sant Joan de Déu, com a hospital universitari, seria interessant tenir en compte aquest tipus d'experiència.

- Per a l'abordatge de la violència masclista, cal consolidar de manera prioritària els recursos que s'han anat introduint i estudiar la possibilitat d'ampliació dels horaris dels serveis d'atenció psicològica i jurídica a les dones. Això permetria donar una resposta més àgil en aquestes a situacions de gran fragilitat social i promoure un enfocament continuat al llarg del procés i no només orientatiu en moments puntuals.

- Tot i que els municipis tampoc no tenen competències en temes de justícia, el sistema de distribució de la població reclusa al nostre país suposa un pas més cap a l'exclusió i el desarrelament d'aquestes persones amb la resta de la població, i molt especialment amb les seves famílies. Des de l'àmbit municipal, però, sí que es pot actuar donant suport als recursos pertinents per facilitar la integració de les persones exrecluses a la comunitat, mitjançant programes personalitzats de reinserció, habitatges tutelats o programes d'atenció a les seves famílies.

- Un primer pas per millorar els sistemes de tractament i anàlisi de les dades vinculades a aquesta temàtica és consolidar tots els processos de recerca i participació que l'Ajuntament ha impulsat en el marc del procés de definició i elaboració del Pla local d'inclusió i cohesió social (grups de discussió, qüestionaris a tècnics i tècniques municipals i locals, entrevistes a perfils vulnerables, etc.). Amb l'objectiu de continuar apropant-nos al coneixement actualitzat de la població, també cal estudiar la viabilitat de l'impuls de nous estudis de caire qualitatiu (a través de focus grup per exemple) que ens permetin avançar-nos a necessitats futures (proactivitat).